

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Violetty Agaty Jaśkiewicz

pt. **Nauczyciel ucznia zdolnego. Studium socjo-pedagogiczne,**

przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Bogusławy Doroty-Gołębnik, prof. DSW

Wrocław 2021, ss. 254 (196 plus streszczenie, bibliografia, spis rysunków oraz aneks)

Uwagi wstępne

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi bardzo interesujący przykład badania nauczyciela uczniów zdolnych z wykorzystaniem biografii jako strategii badawczej, z uwzględnieniem teorii i metody Fritza Schutze. W moim przekonaniu zaprezentowane badania, jak i warsztat metodologiczny Autorki są najmocniejszą stroną przedstawionej dysertacji wraz z osadzeniem jej i uzasadnieniem przyjęcia paradygmatu interpretatywnego. Pogłębione badania jakościowe nie są niczym nowym w pedagogice, jednakże warto zauważyć, iż wciąż brakuje badań nad nauczycielem, szczególnie zaś oryginalnych badań nad nauczycielem ucznia zdolnego. Z takimi natomiast mamy do czynienia w pracy mgr Violetty Agaty Jaśkiewicz, co w moim przekonaniu świadczy o dużej dojrzałości metodologicznej Doktorantki oraz umiejętności prowadzenia badań w stopniu pozwalającym na uzyskanie stopnia doktora. Uzasadniając swoje stanowisko skoncentruję się na (1) wartości naukowej podjętego w rozprawie problemu podjętego przez Doktorantkę, (2) samodzielności oraz poprawności merytorycznej i metodologicznej rozwiązania postawionego problemu naukowego oraz (3) ogólnej wiedzy Autorki dysertacji w dziedzinie nauk pedagogicznych, jak i zaprezentowanej w pracy kulturze naukowej.

Wartość naukowa i oryginalność rozwiązania problemu naukowego

Zagadnienie zdolności jako kategorii psychologicznej jest bardzo szeroko opisywane i omawiane w literaturze przedmiotu, co z resztą potwierdza praca Doktorantki, w której stara się ona z dużą dbałością zdefiniować pojęcie zdolności, modeli zdolności, koncepcji zdolności oraz inteligencji. Problematyka ucznia zdolnego również, choć w mniejszym już zakresie odnajduje odzwierciedlenie w koncepcjach i badaniach (np. na gruncie rodzimym szczególnie w pracach Wiesławy Limont czy Tadeusza Lewowickiego), w tym w strategiach identyfikowania uczniów zdolnych i charakterystykach ucznia zdolnego w klasie szkolonej, o czym pisze Autorka w

swojej dysertacji. Zauważa ona, iż kluczowym aspektem diagnozowania zdolności uczniów, jak i sukcesów związanych z rozwojem talentów uczniów zdolnych jest sam nauczyciel. Na ten temat w literaturze przedmiotu jest niewiele, co czyni interesującą dla Doktorantki lukę poznawczą. Jej poszukiwania i ostatecznie sformułowany problem badawczy oscylują wokół zagadnienia stawania się nauczycielem ucznia zdolnego. Poczyniony przez nią przegląd, głównie krajowej literatury przedmiotu, doprowadził ją do podjęcia próby rozwiązania problemu badawczego poprzez wykorzystanie metody biografii z zastosowaniem teorii i metody Fritza Schutze. Zarówno problem sam w sobie, który wskazuje na procesowy charakter „stawania się”, proces dojrzewania, proces konstruowania siebie w roli nauczyciela ucznia zdolnego wydaje się bardzo interesujący, jak i metoda jego rozwiązania – poprzez próbę wejścia w głąb, próbę zrozumienia i rekonstrukcji biografii wyselekcjonowanych 10 nauczycieli uczniów zdolnych – jest niezwykle trafny i zdecydowanie oryginalny. Przeprowadzone więc badania jakościowe, w trakcie których Autorka dokonuje **rekonstrukcji rekonstruowanych** przez nauczycieli interesujących ją procesów, z całym ich interakcyjnym kontekstem, by uchwycić ich złożoność poprzez odkrywanie sposobów, w jakich nauczyciele postrzegają i interpretują własne doświadczenia. To stanowić ma, jak sama Doktorantka wskazuje, *clou* jej empirycznych starań (s.88). Wyraźne osadzenie badań w nurcie interpretatywnym oraz uzasadnienie wyboru procedury inspirowanej wywiadem narracyjno-autobiograficznym Fritza Schutze korespondującej z niemieckojęzycznym kontekstem problematyki zdolności, uważam za mocną stronę recenzowanej dysertacji. Uzyskane wyniki badań zdecydowanie poszerzają wiedzę o nauczycielu i wnoszą do dyscypliny pedagogiki w obszarze pedeutologicznym.

Samodzielność i kompetencje metodologiczne oraz merytoryczne

Przedstawiona do recenzji dysertacja wskazuje na samodzielność Doktorantki w zakresie metodologicznym, umiejętności prowadzenia badań społecznych, analizowania i interpretowania wyników badań (na dwóch poziomach: podłużnym i poprzecznym), jak i wnioskowania. Część teoretyczna pracy, stanowiąca ramę i uzasadnienie dla prowadzonych badań jest komplementarna z częścią empiryczną, wskazując na konieczność podjęcia przez Doktorantkę odpowiednich studiów literaturowych w obszarze zdolności, ucznia zdolnego w końcu nauczyciela pracującego z uzdolnionym uczniem. Przedmiotem badania oraz celem pracy była rekonstrukcja kontekstów i przebiegu procesu stawania się nauczycielem ucznia zdolnego, relacjonowanych przez nauczycieli o zróżnicowanych historiach życiowych i zawodowych. Tak postawiony cel wymagał absolutnie przyjęcia podejścia interpretatywnego w prowadzonych badaniach,

chcąc uzyskać pogłębiony wgląd w narracje badanych osób i uchwycenie znaczących momentów w procesie stawania się nauczycielem ucznia zdolnego. Doktorantka świadomie dokonała wyboru metody biograficznej z wykorzystaniem założeń teorii i metody Fritza Schutza, co prawidłowo opisała i uzasadniła w swojej pracy. Na uwagę zasługuje szczegółowa charakterystyka samej metody badawczej, jak i procedury analizy danych, zarówno od strony formalnej (technicznej), jak i merytorycznej. Doktorantka bowiem przeprowadziła wywiady z wybranymi w doborze celowym nauczycielami, przeprowadziła ich transkrypcje, a uzyskany materiał pozwolił jej na „rekonstrukcję wzoru indywidualnych przeżyć biograficznych i odkrycie struktur procesowych doświadczenia biograficznego, odpowiadających podstawowym odmianom stosunku narratora do istotnych faz jego historii” (s. 95). Dobór próby, choć dokładnie opisany, rodzi zawiera pewne sprzeczności. Z jednej strony Doktorantka powołuje się na Schutza, iż „przyszli informanci muszą zostać wybrani ze względu na pewne biograficzne (...) cechy (s. 103), z drugiej zaś strony nie doprecyzowuje kryteriów doboru. Wiemy jedynie, że wybrani do badań nauczyciele, to pracownicy szkół masowych „mający osiągnięcia na miarę możliwości swoich uczniów, swoich indywidualnych i środowiskowo-społecznych” (s. 104). W mojej ocenie brakuje jasności, kto i dlaczego uczestniczył w prowadzonych badaniach. W analizie wyników badań, w pierwszym etapie, przyjęła za Schutzem trzy biograficzne struktury procesowe: (1) biograficzne schematy działania, (2) trajektorie cierpienia oraz (3) instytucjonalne wzorce oczekiwań. Jej wyniki zostały bardzo dokładnie opisane w pracy osobno dla każdego narratora (ujęcie podłużne). Analiza transkrypcji pojedynczych opowieści pozwoliła Doktorantce wyróżnić wątki wielokrotnie akcentowane, znaczące dla danych biografii. I tak, w drugim etapie dokonała analizy materiału badawczego w ujęciu poprzecznym, opisując etap dzieciństwa/życia rodzinnego, karierę szkolną i akademicką, etap wchodzenia w zawód, doskonalenie warsztatu pracy oraz element współpracy i relacji z innymi w środowisku szkolnym. Poprzeczne analizy doprowadziły Doktorantkę do wyróżnienia dwóch typów karier: (1) kariera typu „mimo nie-najlepszych początków” oraz (2) kariera typu „ogrodniczego”. Nie doprowadziły Badaczki do uniwersalnej prawdy wyjaśniającej proces stawania się nauczycielem, ale ujawniły „wewnętrzne mechanizmy tego procesu” (s. 193). We wnioskach zabrakło jednak bardziej pogłębionego opisu owych mechanizmów, co budzi, w moim przekonaniu, uczucie niedosytu. Zabrakło mi w tym miejscu syntetycznego ujęcia rezultatów poznawczych. Zdecydowanie bardziej czytelne wydają się konkluzje, oscylujące wokół braku wsparcia systemu dla pracy nauczycieli z uczniem zdolnym (s. 180-181). Z kolei chciałabym podkreślić bardzo szeroko opisany „Warsztat pracy doktoranta”, zawarty w Aneksie pracy (s. 219-253), świadczący o bardzo dobrym przygotowaniu i umiejętności prowadzenia badań własnych.

O ile wysoko oceniam pomysł badawczy, koncepcję badań, jak i przeprowadzenie procesu i związanych z nią analiz, o tyle rama teoretyczna, jaką zbudowała Doktorantka jest zdecydowanie słabszym elementem pracy przedstawionej do recenzji. Koncentracja na zdolnościach, uzdolnieniach, koncepcjach i uwarunkowaniach pracy z uczniem zdolnym jest dla mnie zrozumiała, ale również w jakimś stopniu niepełna. Brakuje mi większej eksploracji tematu nauczania, roli i rozwoju nauczyciela, etapów kariery wzorów kariery zawodowej, w tym specyfiki pracy nauczyciela ucznia uzdolnionego. Zagadnieniu temu Autorka poświęciła jeden rozdział pracy, zaledwie 13 stron (s. 75-87), co wydaje się zdecydowanie za mało w obliczu tematu dysertacji „Nauczyciel ucznia zdolnego. Studium socjo-pedagogiczne”. Zdecydowanie widać, iż część teoretyczna oscyluje wokół treści związanych z innym kluczowym dla tej pracy zagadnieniem, jakim jest uczeń zdolny. I tak, w rozdziale I Doktorantka zajęła się tematem zdolności w ujęciu psychologicznym, w rozdziale II omówiła zagadnienie ucznia zdolnego w dyskursie psychologiczno-pedagogicznym, by następnie w rozdziale III poświęcić miejsce pracy edukacyjnej z uczniem zdolnym w ujęciu systemowym. Rozdział IV dotyczy wspomnianej już (i niedoszacowanej) problematyce nauczania uczniów zdolnych w naukowym dyskursie pedeutologicznym. Pierwsze dwa rozdziały mają charakter zdecydowanie teoretyczny, podobnie rozdział IV. Są one jedynie poprawne. Przeprowadzone analizy zagadnień w świetle teorii naukowych są dobre, aczkolwiek brakuje w nich odwołania do prowadzonych badań i odniesienia do najnowszej literatury przedmiotu, zarówno krajowej, jak i zagranicznej. Ten element pracy upatruję, jako wyraźną słabość i uważam, że zdecydowanie mógłby być napisany lepiej. Z kolei doceniam rozdział III, w którym Autorka prezentuje różne rozwiązania pracy z uczniem zdolnym w europejskich systemach oświaty, również w Stanach Zjednoczonych i kierunki rozwoju pracy z uczniem zdolnym w Polsce po roku 1989. Ta część pracy opiera się głównie na raportach, ma mniej naukowy charakter, ale daje obraz formalno-prawny opisywanej sytuacji pracy z uczniem zdolnym. Niemniej jednak, pomimo niedostatków części teoretycznej, wydaje się ona wystarczająca dla eksploracji problemu badawczego i wynikających z nich analiz. Recenzowana praca wskazuje na samodzielność Doktorantki i jej wystarczającą dojrzałość merytoryczną i badawczą w podjętym przez siebie temacie.

Wiedza o dyscyplinie i kultura naukowa

Przedstawiona do recenzji praca lokuje się w subdyscyplinie pedeutologia, aczkolwiek zawartość treściowa ramy teoretycznej, jak i obszerna lista bibliografii wskazuje na osadzenie pracy w innych subdyscyplinach pedagogiki, jak i dyscyplinach, z których pedagogika czerpie, w tym

szczególnie w swojej pracy często sięga do ustaleń z zakresu psychologii. Autorka pisze o nauczycielu, więc sięga do dyskursu pedeutologicznego, ale również do literatury z zakresu pedagogiki ogólnej, pedagogiki szkolnej, dydaktyki ogólnej czy pedagogiki porównawczej. W jej pracy pojawiają się kanony i nazwiska takich osób, jak m.in: Maria Dudzikowa, Bogusława Dorota Gołębniak, Teresa Hejnicka-Bezwińska, Dorota Klus-Stańska, Krzysztof Kruszewski, Czesław Kupisiewicz, Robert Kwaśnica, Henryka Kwiatkowska, Zbigniew Kwieciński, Aleksander Nalaskowski, Janina Rutkowiak, Jolanta Szempruch, Bogusław Śliwerski, co dobrze świadczy o ogólnej orientacji Doktorantki z zakresu dyscypliny pedagogicznej. Konieczność omówienia zagadnienia zdolności, uzdolnień, koncepcji inteligencji i powiązań pomiędzy tymi terminami, sprawiła, że Autorka sięgnęła do prac o tematyce psychologicznej, m.in. do takich autorów jak: Howard Gardner, Daniel Goleman, Józef Koziński, Tomasz Maruszewski, Gerard Mietzel, Edward Nęcka, Andrzej. E. Sękowski, Jan Strelau, Tadeusz Tomaszewski. Doktorantka zna również literaturę metodologiczną, w obszarze badań jakościowych, szczególnie związanych ze strategią narracji, o czym świadczą nazwiska takich osób jak: Earl Babbie, Bogusława Dorota Gołębniak, Kaja Kaźmierska, Steinar Kvale, Rozalia Ligus, Gabriele Rosenthal, Fritze Schütze, D. Silverman, Danuta Urbaniak-Zajac. Mimo iż przywoływana literatura jest bogata, to jednak w jej spisie brakuje najnowszych pozycji, głównie z ostatnich dwóch dekad, a także literatury obcojęzycznej, co niewątpliwie upatruję za słabość recenzowanej pracy.

Najpoważniejszy jednak zarzut dotyczy strony edycyjnej i redakcyjnej pracy. Muszę przyznać, że w wielu miejscach praca jest niestaranna pod względem językowym. „Gołym okiem” wręcz dostrzegalne są błędy gramatyczne, literówki (np. s. 103, 105, 107, 108, 114) i błędy interpunkcyjne (s. 110, 115, 116), które momentami utrudniają ocenę merytoryczną pracy. Jest ich tak dużo, iż nie jestem w stanie przywołać ich wszystkich, stąd jedynie uczulam Autorkę, aby w przypadku przygotowywania wyników badań do publikacji być bardziej uważną na kwestie językowe. Ponadto Doktorantka jest niekonsekwentna w sposobie zapisu przypisów i bibliografii. Niekiedy w przypisach stosuje nawiasy zwykłe (s. 9), innym razem kwadratowe (s.15, 20), jeszcze innym w ogóle pomija nawiasy (s.21). Czasem w przypisie pojawiają się tylko nazwiska (s. 13), innym razem nazwiska wraz z inicjałami (s. 12, 35). Cała praca pod tym względem wymagałaby dopracowania. Uporządkowania wymaga też bibliografia. W systemie APA, który wydaje się, że Doktorantka przyjmuje, tytuły pozycji książkowych zapisujemy kursywą, podobnie tytuły czasopism. W recenzowanej pracy zauważyć też można wiele innych nieścisłości i brak konsekwencji. Niektóre fragmenty pracy wyglądają, jak jej

wersja robocza (np. Autorka przywołuje pojęcie konkatencja na s. 94 i w nawiasie zostawia komentarz: wyjaśnić termin). Poza tymi uchybieniami podkreślić należy, że praca ma logiczną strukturę; zawiera wstęp, odpowiednio przygotowany spis treści, rozdziały teoretyczne i empiryczne, zakończenie, streszczenie w języku polskim i angielskim, bibliografię, spisy rycin i tabel oraz aneks. Pod tym względem dysertacja odpowiada wymaganiom pracy na pierwszy stopień naukowy.

Konkluzje końcowe

Podsumowując przedstawione oceny i opinie stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Violetty Agaty Jaśkiewicz napisana pod kierunkiem dr hab. Bogusławy Doroty-Gołębniak, prof. DSW. podejmuje w sposób kompetentny ważny z pedagogicznego punktu widzenia problem naukowy oraz stanowi jego oryginalne rozwiązanie. Wnoszę więc o jej przyjęcie i dopuszczenie do publicznej jej obrony.

Rozprawa spełnia wymagania sformułowane w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.). Odnosi się to zarówno do warstwy merytorycznej, metodologicznej jak i praktycznej.

